

Тема 1. Економіка природокористування як наука, її предмет, метод і завдання.

1. Необхідність охорони навколишнього природного середовища та суть раціонального природокористування.
2. Предмет, метод і завдання дисципліни.
3. Еколого-економічна суть природокористування.

1. Природокористування включає об'єктивно зумовлений процес залучення людиною природних ресурсів до виробничої і невиробничої діяльності, їх відтворення та охорону.

В сучасних умовах науково-технічного і соціального прогресу поняття природокористування стає дуже містким і не завжди однозначно, розуміється. Природокористуванням називається сукупність впливів людини на географічну оболонку Землі, що розглядається в комплексі (на відміну від галузевих понять — водокористування, землекористування, лісокористування тощо). Деякі автори розглядають природокористування як соціальний процес, інші — як соціально-економічний.

Отже, термін «природокористування», адекватно відображаючи досить складний і багатогранний суспільно-природний процес в об'єктивній реальності, далеко не однозначний — він вживається, як мінімум, у п'яти основних значеннях:

- 1) людська діяльність щодо використання сил і ресурсів природи з метою виробництва матеріальних благ і різних послуг, тобто як всезагальний процес праці. В (такому розумінні природокористування рівнозначне поняттю «суспільне виробництво», а з урахуванням невиробничої сфери людської діяльності — навіть ширше за нього;
- 2) раціональне використання ресурсів і умов природного середовища, їх відтворення та охорона;
- 3) безпосереднє освоєння, експлуатація, відтворення та охорона природних ресурсів і умов конкретної території (району, окремої країни, групи країн, всього світу);

- 4) освоєння та експлуатація окремих видів природних ресурсів у локальному, регіональному і глобальному масштабах; У такому розумінні термін «природокористування» залежно від виду споживання природного ресурсу часто замінюється галузевими синонімами, без сумніву, вужчими за обсягом — водокористування, лісокористування, землекористування тощо;
- 5) синтетична прикладна наука, що розробляє загальні принципи будь-якої діяльності, пов'язаної з користуванням природою.

Така диференціація досить відносна. В кожному окремому випадку вивчається один і той же об'єкт — процес використання людиною сил і ресурсів природи, але з різних боків і на різних рівнях галузевої, міжгалузевої і територіальної спільності. Серед перелічених значень терміна «природокористування» найширшим за обсягом є поняття, що відображає процес праці (суспільне виробництво), найвужчим — освоєння та експлуатація окремого виду природного ресурсу у вузькотериторіальному (локальному) масштабі.

Класифікація основних видів природокористування можлива з позицій тісно взаємопов'язаних галузевого, компонентного, функціонального (комплексного) підходів.

З галузевої системи народного господарства виділяють галузі природоспоживання (теплоенергетику, видобуток мінеральної сировини, лісоексплуатацію, металургію, вуглеводородогазопереробку тощо), природокористування у вужчому розумінні (землеробство, тваринництво, гідро-, вітро-, геліоенергетику, транспорт, будівництво) і природовідтворення (рекультивацію і меліорацію земель, очищення та утилізацію відходів, регулювання стоків, перекидання вод, створення заповідників тощо). За вищого ступеня узагальнення ці види можна об'єднати в поняття виробничого (промислового і сільськогосподарського) і невиробничого природокористування.

Функціональний підхід (комплексний) до класифікації природокористування передбачає виділення п'яти основних блоків

найважливіших напрямів природокористування: ресурсоспоживання, конструктивного перетворення, відтворення природних ресурсів, охорони природних ресурсів, управління і моніторингу.

Компонентна класифікація видів природокористування базується на спільному використанні деякими галузями виробництва одного компонента природного середовища (наприклад, води, повітря, ґрунту, лісу тощо), тобто на міжгалузевому споживанні природного ресурсу в рамках певної території. Основні види природокористування в цьому випадку відповідають головним структурним компонентам природного комплексу — водо-, лісо- і землекористуванню, використанню атмосфери, надр, тваринного світу. Не слід плутати поняття раціонального природокористування з охороною природи. Охорона природи — це розробка і здійснення заходів щодо її раціонального використання, що включають захист від надлишкових техногенних навантажень і негативних наслідків втручання людини, активне регулювання природних процесів, відтворення і поліпшення природного потенціалу ландшафтів.

Стратегічним напрямом природоохоронної діяльності повинні стати більш повне і комплексне використання природних ресурсів, розробка і запровадження у виробництво маловідходних і безвідходних технологічних процесів, які дають змогу помітно скоротити чи повністю виключити забруднення природного середовища і забезпечити глибшу переробку первинної сировини.

В окремих випадках використання природних ресурсів служить одним із способів їх охорони. Наприклад, санітарні рубки сприяють підвищенню продуктивності лісів, правильно організований промисел звірів поліпшує їх стадо.

Принцип єдності охорони природи та її раціонального використання — основний принцип у взаємовідносинах суспільства з природою. При цьому саме поняття охорони природи набуває ширшого змісту. В такому аспекті охорона природи є необхідною умовою використання її ресурсів і служить

підтриманню динамічної рівноваги між використанням природних ресурсів, з одного боку, і відтворювальними можливостями природи — з другого, що особливо важливо за високої технічної оснащеності сучасного виробництва.

2. Економіка природокористування- це наука, яка вивчає питання економічної оцінки ПР, шкоди від забруднення НПС, процеси, явища суспільного життя , що викликані нестачею ПР, величезним зростанням виробництва й забруднення всіх сфер Землі.

Тобто, це наука, яка вивчає економічні аспекти взаємодії суспільства і природи.

Предметом ЕП як науки є дослідження еколого-економічних відносин,що виникають в процесі відтворення ПР.

Об'єктом ЕП виступають еколого-економічні системи різного масштабу і рівня.

Головним завданням економіки природокористування є дослідження природоохоронного механізму функціонування н.г в умовах корінної перебудови економіки, її інтенсифікації.

Завдання, які стоять перед економікою природокористування, можна поділити на три, групи:

розробка методів оцінки природних ресурсів з метою включення в економічні розрахунки їх вартості;

створення економічного механізму управління раціональним використанням природних і ресурсів і охороною навколишнього середовища;

розробка методів розрахунку економічної ефективності капітальних вкладень у раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища.

Економіка природокористування охоплює дві групи зв'язаних, між собою проблем: по-перше, як знайти і найефективніше використати необхідні у виробництві та споживанні ресурси, і, по-друге, як передбачити або ліквідувати забрудненість навколишнього середовища. Ці проблеми слід

розв'язувати з урахуванням зміни потреб — особистих і громадських, споживчих і виробничих.

Економіка природокористування використовує такі методи:

- загальний метод
- історичний метод пізнання
- системний метод – досліджує складові системи, а потім систему в цілому
- нормативний метод
- економіко – математичний метод
- статистичний метод
- аналітичний метод
- метод експертних оцінок

3. Як відомо, при господарюванні розрізняють сфери:

- виробничу;
- невиробничу;

Для організації природоохоронних заходів і підвищення продуктивності формується нова підсистема – екологічна сфера. Її особливість – направленість на охорону, відновлення, примноження і раціональне використання ресурсів природи для задоволення потреб людини.

Екологічна сфера – це не природне середовище, яке нас оточує, а природоохоронна праця, пов'язана з відтворенням НПС. Тому сучасна система природокористування включає дві самостійні, але зв'язані між собою підсистеми:

Матеріальне виробництво;

Екологічна сфера.

На сучасній стадії взаємодії суспільства та природи природокористування повинно базуватися на новому принципі (соціоекологічному), коли критерієм ефективності господарської діяльності є одержання максимально можливої економічної вигоди при обов'язковому збереженні динамічної рівноваги

геоекосистем, що досягається не перевищенням антропогенними навантаженнями гранично допустимих меж.

Реалізація цього принципу на практиці означає перехід від пасивних галузевих природозастних дій, спрямованих на боротьбу з негативними наслідками непродуманої діяльності, до наступальних випереджувальних – створення такої територіальної системи раціонального природокористування, яка б охоплювала і раціональне використання природних ресурсів, і охорону природи, і оптимізацію життєвого середовища людей, а значить, виключала б саму можливість виникнення конфліктних ситуацій між природою і суспільством.

Втім раціональне природокористування можна визначити як збалансовану взаємодію суспільства та природи, що забезпечує досягнення компромісу між соціально-економічними потребами суспільства і здатністю природи задовольняти їх без суттєвої шкоди для свого нормального функціонування.

Слід розрізняти поняття еколого-економічної системи – це інтеграція економіки і природи, які представляють собою взаємозв'язане і взаємообумовлене функціонування суспільного виробництва і природних процесів.

Еколого-ресурсний аспект природокористування відображає відношення людей до природи як до джерела життєвих благ і характеризується складом, структурою і особливостями виробничих сил.

Економічний аспект природокористування – суть його полягає в тому, що підкоряється дії економічних законів і виражає суть трудового процесу, зв'язаного з відтворенням ПР.

Еколого-економічні відносини – це відносини, які виникають між людьми в процесі природокористування для відновлення і охорони екологічних систем, добування природної сировини і її переробки, екологізації виробництва.